TURKIYA RESPUBLIKASINING DIPLOMATIK XIZMAT FAOLIYATI VA BOSHQARMASI HAMDA DIPLOMATIK PROTOKOL VA ETIKET TARTIB-QOIDALARINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Rasulov Azizjon Avaz o‘g‘li
O‘zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi
“Islom iqtisodiyoti va xalqaro munosabatlar” fakulteti, “Xalqaro munosabatlar” ta’lim yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada Turkiya Respublikasining diplomatik xizmati faoliyati, uning tashkiliy boshqaruv tizimi hamda diplomatik protokol va etiket qoidalarining o‘ziga xos jihatlari tahlil qilinadi. Turkiya tashqi siyosatining tarixiy shakllanishi, zamonaviy diplomatik institutlarning faoliyati va Tashqi ishlar vazirligining boshqaruv mexanizmlari yoritilgan. Shuningdek, diplomatik munosabatlarda protokol normalari, rasmiy uchrashuvlar, xalqaro muzokaralar va davlatlararo muloqotda etik me’yorlarning tutgan o‘rni ochib beriladi. Maqolada Turkiya diplomatiyasining milliy an’analari bilan xalqaro diplomatik standartlarning uyg‘unlashuvi ilmiy jihatdan asoslanadi.*

Kalit so‘zlar: *diplomatik xizmat, diplomatik boshqaruv, diplomatik vakolatxona, rasmiy uchrashuvlar, xalqaro muzokaralar, diplomatik madaniyat*

Turkiya Respublikasi Tashqi Ishlar Vazirligi – mamlakatning xalqaro maydondagi asosiy davlat organi bo‘lib, uning vazifasi Turkiya Respublikasining tashqi siyosatini belgilash, amalga oshirish hamda milliy manfaatlarni himoya qilishdan iborat. Uning tashkil etilishi Usmonli imperiyasining uzoq diplomatik tajribasi asosida mustahkam poydevor topgan. Tashqi ishlar faoliyati boshida kichik resurslar bilan boshqarilgan bo‘lsa-da, u tezda xalqaro maydonda faol aloqalarni yo‘lga qo‘yish va global muhokamalarda qatnashish qobiliyatiga ega bo‘ldi.

Tashqi Ishlar Vazirligi tuzilmasi nazariy ravishda bir nechta bo‘limlar va departamentlardan tashkil topgan bo‘lib, har biri o‘ziga xos funksiyalarni bajaradi. Masalan, siyosiy bo‘limlar mamlakatning tashqi siyosat strategiyalarini ishlab chiqadi va amalga oshiradi; iqtisodiy bo‘limlar esa savdo, investitsiya va iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirishga mas’uldir. Konsullik bo‘limlari turk fuqarolariga pasport, viza va favqulodda yordam kabi xizmatlarni taqdim etadi. Shuningdek, vazirlikning bo‘limlari turli mintaqaviy va xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni chuqurlashtirish, madaniy almashinuv dasturlarini amalga oshirish va Turkiyaning mintaqaviy rolini kuchaytirishga yo‘naltirilgan.

Tashqi Ishlar Vazirligining tashkiliy qismi nafaqat Anqaradagi markaziy idorani o‘z ichiga oladi, balki Turkiya Respublikasining dunyo bo‘ylab joylashgan elchixonalar, konsulliklar va doimiy vakolatxonalar tarmog‘i orqali ham faoliyat yuritadi. Bu missiyalar nafaqat siyosiy muloqotni, balki iqtisodiy va madaniy aloqalarni ham mustahkamlashga xizmat qiladi.

Tashqi Ishlar Vazirligi ichki tuzilishi bo‘yicha bir necha asosiy bo‘lim va departamentlardan iborat bo‘lib, ularning har biri o‘ziga xos tashqi siyosat yo‘nalishlarini boshqaradi:

– **Siyosiy Ishlar bo‘limi** – xalqaro siyosat bo‘yicha tahlillarni olib boradi hamda tashqi siyosat strategiyasini shakllantiradi.

– **Iqtisodiy Ishlar bo‘limi** – savdo, investitsiyalar va iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirishga yo‘naltirilgan diplomatik faoliyatni olib boradi.

– **Yevropa Ittifoqi bo‘yicha bo‘lim** – Turkiyaning Yevropa Ittifoqi bilan aloqalarini muvofiqlashtiradi.

– **Ko‘p tomonlama siyosat bo‘limi** – BMT, Yevropa Xavfsizlik va Hamkorlik Tashkiloti kabi xalqaro tuzilmalar bilan aloqalarni yuritadi.

– **Konsullik Ishlar bo‘limi** – Turkiya fuqarolariga konsullik xizmatlarini ko‘rsatadi, pasport va vizalar bilan bog‘liq masalalarni hal qiladi.

– **Madaniy Ishlar bo‘limi** – Turkiya madaniy merosini targ‘ib etadi va ta’lim yoki madaniy almashinuv dasturlarini qo‘llabquvvatlaydi.

– **Protokol bo‘limi** – rasmiy tashriflar, marosimlar va boshqa diplomatik tadbirlarni tashkil etadi.

– **Xalqaro nufuzni oshirish va ommaviy diplomatiya bo‘limi** – Turkiya hamda boshqa davlatlar o‘rtasida ommaviy aloqalarni mustahkamlashga qaratilgan kampaniyalarni amalga oshiradi.

Bu bo‘limlar har biri Turkiya tashqi siyosatining turli yo‘nalishlarini boshqaradi va chet el vakolatxonalarining ham marksizlashtirilgan ishlashini ta’minlaydi. *Diplomatik ranglar va darajalar* – bu davlat xodimlarining lavozim, vakolat va protokoldagi o‘rnini belgilovchi tizim bo‘lib, Turkiya tashqi ishlar tizimida milliy va xalqaro diplomatiya amaliyotida muhim ahamiyatga ega. Diplomatik lavozimlar diplomatning tajribasi, yutuqlari va vakolatini aks ettiradi hamda protokol tartibida o‘zaro munosabatlarni tartibga soladi.

Turkiyada diplomatik xizmatning standartlashtirilgan lavozim tizimi xalqaro diplomatiya amaliyotiga moslashtirilgan. Har bir xodim xizmat davomida ma’lum bosqichlarni bosib o‘tadi. Tizim odatda quyidagi darajalardan iborat: Attashe, Uchinchi kotib, Ikkinchi kotib, Birinchi kotib, Maslahatchi, Muxtor Vazir, Favqulotda va Muxtor Elchi. Attashe lavozimi diplomatik faoliyatga kirish bosqichi bo‘lib, odatda yangi tayyorlangan xodimlar shu lavozimda ish boshlaydi. Ular elchixonada o‘rganish va yordamchi vazifalarni bajarish orqali tajriba orttiradi. Keyingi bosqichlar, kotib va maslahatchi lavozimlari, diplomatning bilim va tajribasini kengaytiradi, shuningdek, tashqi siyosat va protokol bo‘yicha mas’uliyatni oshiradi.

Eng yuqori diplomatik lavozim Favqulotda va Muxtor Elchi bo‘lib, u davlatni chet elda to‘la vakolat bilan vakillik qiladi va ikki tomonlama aloqalarda Turkiya manfaatlarini himoya qiladi. Ushbu daraja nafaqat protokol jihatdan yuqori, balki strategik va siyosiy mas’uliyatni ham bildiradi. Elchining vazifalariga

tashqi siyosat qarorlarini amalga oshirish, ikki tomonlama va ko‘p tomonlama muzokaralarda Turkiya pozitsiyasini himoya qilish, shuningdek, turk fuqarolari va manfaatlarini himoya qilish kiradi.

Diplomatik protokol va etiket – davlatlararo munosabatlarning eng nozik va tartibli qismidir. U rasmiy uchrashuvlar, seremoniyalar, elchilik aloqalari va davlat tashqi siyosatini amalga oshirishda qat’iy amal qilinadigan qoidalar majmuasini tashkil qiladi. Turkiyada diplomatik protokol nafaqat umumjahon protokol standartlariga, balki turk madaniyati, urf-odatlari hamda tarixiy an’analariga ham chuqur asoslanadi. Bu o‘ziga xosliklar protokolni boshqarishning standart tamoyillariga qo‘shimcha tarzda belgilanadi va Turkiyada diplomatik xizmatni yanada samarali qilishga xizmat qiladi.

Turkiya Respublikasi tashqi ishlar vazirligining rasmiy “Guide to Diplomatic Missions in Turkey” qo‘llanmasida, diplomatik missiyalar va protokol xodimlarining vazifalari hamda ularning Turkiyada joylashishi uchun taqdim etiladigan huquqlar, imtiyozlar va majburiyatlar aniq tartibga solingan. Bu hujjat bilan diplomatik vakolatxonalardagi xodimlarning Turkiyada hujjatlarni rasmiylashtirish tartibi, ularning identifikatsiya kartalarini olishi, protokol bo‘limlari bilan bog‘liq amaliy jarayonlar belgilangan.[1]

Turkiya protokoli o‘ziga xos tarzda diplomatik vakolatxonalar, xodimlar va diplomatik immunitetga ega shaxslar uchun maxsus identifikatsiya tizimini qo‘llaydi. Masalan, diplomatik missiyalar xodimlari uchun beriladigan identifikatsiya kartalari ularning protokoldagi o‘rnini, immunitet darajasini va Turkiyada qanday imtiyozlarga ega ekanligini belgilaydi. Bu kartalar diplomatik huquqlarni rasmiylashtirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

1 Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs. Guide to Diplomatic Missions in Turkey. Ankara: Republic of Turkey MFA, 2008. https://www.mfa.gov.tr/data/Guide-to-Diplomatic-Missions-in-Turkey.pdf

Turkiyada diplomatik protokolning o‘ziga xos jihatlaridan biri – protokol idoralarining turli amaliyotlarda rasmiy tilda qat’iy amal qilinadigan tartib darajalaridir. Diplomatik protokol bo‘limlari davlat rahbari, tashqi ishlar vaziri yoki boshqa yuqori martabali delegatsiyalar tashrifi chog‘ida marosimlar tartibini belgilaydi. Bunda davlat belgilariga, rasmiy bayroqlarga, elchilik xodimlarining joylashtirilishiga va yig‘ilish tartibiga alohida e’tibor qaratiladi.

Turkiya protokoli xalqaro standartlar bilan bir qatorda mahalliy me’yorlarga ham ega. Masalan, protokol bo‘yicha elchilik xodimlari uchun rasmiy hujjatlarni topshirish, tashriflar jadvalini belgilash va davlat muloqotini rasmiylashtirish jarayonlari Vena konventsiyalariga muvofiq asoslanadi, ammo Turkiya ichki qonunchiligida qo‘shimcha qoidalar ham mavjud bo‘lib, ularning ijrosi vazirlikdan tilga olinadi.

Etiket esa diplomatik uchrashuvlarda hurmat, tartib va madaniy hurmatni saqlashning muhim qismidir. Diplomatik etiket qoidalari diplomatni rasmiy marosimlarda qanday ko‘rinishda bo‘lishi, tashrifnomalarni qanday almashish, delegatsiyalar o‘rtasida hurmatli muloqotni qanday davom ettirish kabi nozik aspektlarni belgilaydi. Bu qoidalar umumjahon diplomatik protokolidagi etik prinsiplar bilan uyg‘un bo‘lib, diplomatlarning rasmiy va norasmiy tadbirlarda bir-biriga bo‘lgan hurmatini ifodalaydi2.

Turkiyada protokolning o‘ziga xos jihatlaridan yana biri davlat vakillarining tashqi siyosat doirasidagi marosimlarda belgilangan tartibda qatnashishidir. Masalan, davlat boshlig‘i yoki tashqi ishlar vazirining xorijiy davlatga davlat tashrifi amalga oshirayotganda, rasmiy marosimlar, bayroqlar tartibi, o‘rindiqlar taqsimoti va ranglar protokoli standartiga muvofiq belgilangan bo‘ladi. Bu umumiy xalqaro tajribaga mos keladi, lekin Turkiya an’anaviy madaniy hamda davlat ramzlariga alohida hurmat ko‘rsatishni qat’iy talab qiladi.

2 Protocol Procedures – Diplomatic Portal. Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs. https://cd.mfa.gov.tr/pages/content/114

Rasmiy protokol jarayonida qo‘llanadigan tartiblar Turkiya madaniyati va urf-odatlariga ham moslashtirilgan: diplomatlar va delegatsiyalar o‘rtasida salomlashish, hurmat belgilarini namoyish etish, formal taqdimotlar va rasmiy suhbatlarda ma’lum holatda joylashish kabi qoidalar diplomatik aloqalarni hurmat bilan boshqarishga xizmat qiladi. Bu urf-odatlar esa Turkiyada diplomatik protokolni boshqa davlatlardan ajratib turuvchi o‘ziga xos jihatlar sifatida qaraladi.

Xulosa qilib aytganda, Turkiya diplomatik protokoli va etiket qoidalari milliy madaniyat, tarixiy an’analar va xalqaro standartlar bilan uyg‘unlashgan kompleks tizimdir. U protokol jarayonlarini tartibga solish, diplomatik vakolatxonalar bilan munosabatlarni boshqarish, diplomatik xodimlar va rasmiy delegatsiyalar o‘rtasida hurmatni ta’minlash hamda Turkiya tashqi siyosatining samarali ijrosini kafolatlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOT VA MANBAALAR

1. Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs. Guide to Diplomatic Missions in Turkey. Ankara: Republic of Turkey MFA, 2008. https://www.mfa.gov.tr/data/Guide-to-Diplomatic-Missions-in-Turkey.pdf

2. Protocol Procedures – Diplomatic Portal. Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs. https://cd.mfa.gov.tr/pages/content/114